

פרשת בשלח

מחודש

גרס צער לישראל משום שפרעה שילחם מרצונו

**וַיְהִי בַשַּׁלַּח פְּרַעְיָה אֶת הָעָם וְלֹא נָחָם אֱלֹהִים דָּרָךְ אֶרֶץ
פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים כִּן יִנָּחֵם הָעָם
בְּרֹאֲתָם מִלִּחְמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִמָּה:** (שמות יג, יז)

ויחי בשלח וגו'. כריך לענת, למה אמר לשון צער במקום גילה ורנו. עוד למה כינה הענין בפרעה ולא בלדון המעשים, כי הוא המוליד אותנו מארץ מצרים. אכן הכתוב יגיד הסיבה שגרמה כל הצער שנלעטנו ישראל בדריפת פרעה, ואמר תדע סיבת הדבר, ללך שלא הוליד ה' את ישראל ללך ללכנו של פרעה, כפה אותו עד שנתלכח ושלחם ואמר להם קומו פלא (לעיל יב לא), מזה חשב מחשבות לרדוף אחריהם כאשר אבאר בעזרת השם, וזוה גרס צער לישראל, וגם לעצמו גרס איבוד לו ולאומו. ולא ולמד כי הקדוש ברוך הוא יקפיד על כליון הנצחיים, כמוצא בדבריהם ז"ל (מגילה י) 'מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה':

ובנגד כל זה אמר הכתוב ויחי לשון צער, ומי גרס כל צער זה, **בשלח פרעה,** שאם היה ה' מולידם שלא ללכנו הגם שלא היה חפץ לשלחם, לא היה לו מקום לרדוף, אלא עינו הטעתו שהיה הדבר תלוי בו, ולזה חשב לשון לקחתם. ואומרו **ולא נחם** בוא"ו בתחלת הודעת ענין, יכוין תוספת על הגדת צער הקודם, הרמוז בתיבת **ויחי**, כנזכר:

הערב רב שיצאו עמם גרמו צער לישראל

עוד יראה על דרך אומרים ז"ל (והר"ח"ב מה): כי כל מקום שיכנה ישראל בשם עם ירמוז על ערב רב, ולזה תמצא בענין זה לפעמים מזכיר שם העם ולפעמים מזכיר בני ישראל, דכתיב (פס' יח) **והחשימים עליו בני ישראל וגו'**, הרי זה מראה באצבע כי העם לא מבני ישראל המה. ואמרו ז"ל (שמו"ר מב ו) כי השחתת ישראל במדבר זה הוא סיבתו, הם אמרו (במדבר יד ז) **נִתְּנָה רֹאשׁ וגו'**, הם אמרו (להלן לב א) **עָשָׂה לָנוּ וְנִלְהִיט וגו'**. וזה הוא אומרו **ויחי**, צער גדול לשונאיהם של ישראל **בשלח פרעה את העם**, פירוש ערב רב ששלחם פרעה, לא ה' ברוך הוא הולידם, כי לא בא אלהים לקחת לו אלא גוי גדול נחלתו יתברך, אלא פרעה שלחם, וטעמו היה לכוף את ישראל לשון מצרים, והם מצאו מקום להדבק בישראל, וסובב בתכליתם צער לישראל כנזכר:

ולדרך זה ידויק על נכון אומרו ולא נחם אלהים וגו' כי קרוב הוא, פירוש קרוב הוא, לרמוז העם מקרוב בא ואין לו חוץ בקדושה, או קרוב הוא להרשיע וסובב רעה גם לישראל, והרעה היא כי אמר וגו' פן ינחם בראותם. וידויק על נכון אומרו **ולא נחם** בתוספת וא"ו בתחלת ענין, לומר כי זה נוסף על כמה צער שגרמו להם הרמוז בתיבת **ויחי** וגו', ועוד להם **ולא נחם**:

לויית פרעה לישראל גרם להם צער

עוד יראה על דרך אומרים ז"ל (שם כ ג) כי פרעה עשה לישראל

פניני וחידושי אור החיים הק'

הטעם לקריעת ים סוף

נִלְכְּחָה נָא דָרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבָּר וגו' (שמות ג, יח). ואחת שאלתי עמודה לי, ומה הכרח הדבר להיות כן לרדוף המצרים אחרי בני ישראל, ולמה לא יכבד ה' בפרעה ובכל עמו ויעלה עליהם היאור בדבר עצמו אשר זדו, ושם יצף ה' לפרעה ולכל עמו וגם הנשים והטף, ולא היה צריך לכל האמור, ויוציא ישראל בכסף וזהב בעל כרחם, או שיטלו הכל בשבעת ימי אפלה, כי להם היה אור וחפשו (שמו"ר יד ג), כמו שכתבנו בסמוך:

ואולי כי עשה ה' ככה לשני טעמים, הא' כי קריעת ים סוף ופלאיו פרסמו גדולתו יתברך וכבודו מלא עולם כידוע, מה שלא היה נעשה כן באופן אחר. **וטעם ב'**, כי ה' מודד מדה כנגד מדה, ואמרו ז"ל (סוטה יא) כי המצריים נתחכמו על ישראל לשעבדם בתחלה בפה רך ואחר כך **בפרך**, והשופט בצדק מדד במדה עצמה, כי מתחלה בפה רך 'נלכה שלשת ימים' (לעיל ג יח), השאילונו כספכם שמלותיכם וגו', ואחר כך בפרך:

העלאת עצמות יוסף הוא יתקן לעון של שנאת האחים את יוסף

וְהַעֲלִיתֶם אֶת עֲצָמָי מִזֶּה אֲתָכֶם: (יג, יט). והוא שרמז להם כאן בשעת השבועה באומרו **מזה אתכם**, פירוש כי באמצעות חסד זה שהם נשבעים לו, מה שהם הפרידוהו **מזה** ונסעו מאחווה, ועשו מה שעשו לו, עכשיו יתקן הדבר ויהיו לאחדים. והוא אומרו **אתכם** יהיו חוננים מהנסיעה להיות אתם עמם, ונעקר העון ההוא והרי הם יחד באחווה. והכוונה בזה, כי מחל להם מה שפשעו בו, בעד חסד זה שנשבעין לו:

בתוך המחנה האיר לישראל בלילה כאור יום

לִלְכַת יוֹמָם וְלַיְלָה: (יג, כא). **ומענתה** אין הבדל בין היום ללילה לבני ישראל, ולא היו מכירים זמן יום וזמן לילה אלא על ידי השתנות העננים:

לוייה, ולפי זה יגיד הכתוב צער הנמשך להם מזה, ואמר **ויחי** לשון צער, לסיבת **שלח פרעה**, כי ינטרד הדבר להיות שיטול שר פסיעותיו, ולא ולמד משכר פסיעות של אותו רשע נבוכדנצר (סנהדרין נא), וכל שכן שיקצו לו ה' יהיה גורם רעה לשונאיהם של ישראל. אשר על כן נתחכם ה' ונטל מאותו ממנו, ונתחכם שלא הולכים דרך קרוב שמן הסתם לשם יערים פרעה ללוחם, וזוה בטלה מחשבתו כאילו לא ליוה אותם. נמצא מי גרס שלא הלכו ישראל דרך קרוב, לווייתו של פרעה:

וטעם אומרו **ולא נחם** בתוספת וא"ו לדרך זה, לרמוז כי צער אחר גרם הדבר וזלת זה, שעל כל פנים הגיעו קצת זכות בלוייה, וזה סיבה שנכנסו ישראל בסכנה בדריפתו, כאמור בדבריהם ז"ל (והר"ח"ב קע): בפסוק (להלן יד כ) **וְלֹא קָרַב זֶה וגו'** ובפסוק (שם פס' טו) **מֶה תִּקְרַעַךְ אֵלַי וגו'**, וכמה הרפתקי עדו עלייהו. ואומרו **כי אמר וגו'**, הוא טעם אחר, וכאלו אמר וכי אמר, ותולדות מיתושו הוא ללך שליחת העם שהם ערב רב, כמו שרשמנו בדרך שני:

בתוך המחנה האיר לישראל בלילה כאור יום

וַיִּהְיֶה לַלַּיְלָה יוֹמָם בְּעֶמְדוֹ עֵץ לְנִחְתָּם הַדָּרָךְ וְלַיְלָה בְּעֶמְדוֹ אֵשׁ לְהַאִיר לָהֶם לְלֶכֶת יוֹמָם וְלַיְלָה: (יג, כא)

ולילה וגו' להאיר וגו'. קשה לפי דבריהם ז"ל (שבת כב:) שאמרו שכל ארבעים שנה שהיו במדבר לא הלכו אלא לאורו, שהיו רואים אפילו מה שבתוך הטפיה, ואין לומר כי על זמן הלילה הוא אומר, שאין זה פשוט אומרים 'לא הלכו אלא לאורו', כי מה בא למעט אם לא שנאמר אור השמש ביום, ואם כן הלילה למה לא יאיר כיום שלא היו צריכים לשמש שהוצרך לעמוד אש להאיר להם. ולהבין הענין יש לדקדק עוד אומרו **ללכת יומם ולילה**, למה לא הספיק טעם להאיר להם, שהוצרך לומר **ללכת וגו'**:

אכן כוונת הדברים היא לעולם, שלא זו אורו יתבדק ממחנה ישראל תמיד, כמאמר חכמינו ז"ל שכתבנו בסמוך, אלא שיש לדעת כי האור הקדוש הזה לא היה מתפשט חוץ ממחנה ישראל, אלא דוקא במושבם. ויש טעם בדבר, ומה גם במדבר

הרע שהוא מדור של מחנה טומאה, כי שם הרגיעה הקליפה כידוע בדברי הקדושים (זהר ח"ב קפג:), וכיון שכן לא היו ישראל יכולים ליהנות מהאור העליון אלא במחניהם, אבל חוץ למחניהם לילה יחשיך כסדר העולם. והנה אם לא היו ישראל הולכים בלילה כשיחפזו ה' ללכת, לא היו צריכים לאור עמוד האש, כי לכל בני ישראל היה אור ה' במושבם, אלא לסיבת הליכתם בלילה הוצרכו לעמוד אש, להאיר למרחוק חוץ למחנה ישראל, להכיר מקום שיכלו בו חוץ למחניהם, והוא אומרו **להאיר להם**, וטעם אור זה הוא **ללכת יומם ולילה**, פירוש בשנה, כשם שביום מלבד אור ה' הנוצץ עליהם היו רואים אור למרחוק באור השמש המאיר לעולם כולו, כמו כן היו רואים בלילה באמצעות עמוד האש:

ה' הכין את ישראל לרדיפת פרעה אחריהם

דָּבָר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ וַיַּחֲנוּ לַפְּנֵי פִי הַחֲרִירָת בֵּין מִגְדֵּל וּבֵין חֵיִם לַפְּנֵי בָּעַל צָפֹן נִבְחָהוּ תַּחֲנוּנוֹ עַל חֵיִם: (יד, ב)

דבר וגו' וישבו וגו'. הנה כל רואה יקרה בזה, למה יאמר ה' להערים חס ושלום על הדבר, והוא עשה יעשה כל אשר יחפז בלב פרעה לרדוף:

אכן בהשקיל במה שקדם לנו בידיעת מדת הבורא כי חפץ למען דרך ישראל (ישעי' מא כא), הלא זה הדבר אשר דבר ה' במלואו, שנתחכם בלב יכשלו בהכעסה לבורא ויאמרו דברי ניאוף שאמרו אחר כך (פס' יא-יג) הַמִּצְלִי אֵין קִבְּרִים וגו' הֲלֹא וגו' טוֹב לָנוּ עֲבַד אֶת מִלְכִּים וגו', ונתחכם ה' ועשה דבר מורגש ומוכר להם, כי ה' יעץ על פרעה רעה ונתחכם אליו להוציאו ממלכים לרדוף את ישראל להכבד בו. ומעתה אין מקום לישראל לחוש לפרעה,

ואדרבה יחילו דרכיו לראות נקמתם בו, ולא הספיק לבורא לומר להם הדברים צפה לבד כי הוא יחזק לב פרעה לרדוף אחריהם, כי לא יעשו הדברים בהם רשע, ובראות אותו ירעשו ויתנו ראש לשון אליו ממוראו עליהם, לזה אור ה' שישבו ויחנו ויעשו מעשה המוכן לרדוף פרעה אחריהם, ודבר זה ירגישם ויעשה בהם רשע כי הם הם העושים הכנה בהרגשה רעושה, שחזרו לאחוריהם ולחנות במקום מיוחד שממנו יטעה פרעה לרדוף אותם, וזוה לא יפחד לבם, ובבואו יגל יעקב וְשָׁמַח וְשָׂרָאֵל (ע"פ תהלים יד ז) כי יחזה נקם באויבו. ותמצא שאף על פי כן לא הועיל בהחלטה, ולא ולמד מה שאמרו בראותו, ומזה תקיש מה היו עושים זולת החזרה והבן:

מדוע הפך פרעה עורו ורדף אחרי בני אחרי ששלחם

וַיִּגְדַּל לְמַלְכֵּה מִצְרַיִם בִּי בָרַח הָעָם וַיַּחֲפֹךְ לָבָב פְּרַעֲה וַעֲבָדוּ אֶל הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה זֹּאת עֲשִׂינוּ בִּי שְׁלַחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מִעֲבָדֵינוּ: (יד, ה)

ויגדל למלך וגו' בי ברח וגו' ויחפך לבב וגו' אל העם. צריך לדעת אומרו **בי ברח**, ולא אמר **כי הלך**, שיראה שראו בהם סימן בריחה. עוד קשה אומרו **ויחפך וגו'**, משמע שנתחרטו על הדבר אשר עשוהו, והדברים תמוהים וכי לראונם עשו, והלא הוכו מכות גדולות עד כמעט ספו ותמו, ובעל כרחו שלחום, ואיך יהפך לבם בדבר שלא לראונם עשוהו. וקשה עוד אומרים **מה זאת עשינו וגו'**, כמתרעמים על עצמם על עשות דבר שלא כהוגן, והלא לא עשו אלא בעל כרחם, ומה יתאונן אם על דבר שעשאו בעל כרחו:

פרעה רדף אחרי הערב רב שברחו

ואפשר לומר על דרך מאמרם ז"ל (זהר ח"ב מה:), כי **העם** הוא ערב רב, וכמו שכתבנו בתחלת הפרשה (יג ז). ופירוש הכתוב כך הוא, ויגדל למלך מצרים **בי ברח העם**, פירוש העם אשר שלח

הוא עם ישראל, לטעם נכון אלכו להשיב בני ישראל, הן עתה ברחו והלכו להם. ולאילו יתיחס הבריחה, כי זולת הבריחה אין מילם מיד פרעה כי הם עמו ועבדיו. **ויחפך לבב פרעה וגו'**, פירוש שנחמו על אשר שלחום, פירוש לעם לא על ישראל. **ויאמרו מה זאת עשינו**, פירוש תמוהים הם על מעשיהם ששלחו העם, וטעם התמיהה הוא **בי שלחנו את ישראל מעבדנו**, פירוש על דרך אומרים ז"ל (מדרש תהלים קיג ב) כי פרעה כתב גט שחרור לישראל ואמר להם הרי אתם לעצמכם הרי אתם בני חורין, והוא אומרו **שלחנו** בגט שילוחים, **מעבדנו** שאין להם משפט עבד. והגם שאפשר שעלה על דעתם שיחזרו, לא יעבדו בהם עוד עבדות עבד, וכיון שכן תחזור העבודה הצריכה למלך על העם והערב רב, ומעתה כיון שברח העם מי יעבד. גם בזה רמז למה לא חששו על בריחת העם הנזכר כשירגישו שתכבד

פניני וחידושי אור החיים הק'

ה' משלם לצדיקים כפעלם

וַיְהִי בְּאַשְׁמֶרֶת הַבֹּקֶר וַיִּשְׁקֶף יְיָ אֶל מַחְנֵה וְגו' (יה, כז). צריך לדעת למה עשה ה' המשפט הגדול הזה בבוקר, ולא בלילה שהוא זמן תגבורת הדינים. וראיתי שאמרו ז"ל (ילקוט ש' דל"ה) כי גבריאל טען טענה זו לפני ה', והשיבו אל עליון 'המתן עד אותה שעה שפעל אביהם עמי, שנאמר (בראשית כ ג) וישכם אברהם בבוקר, ע"כ. פירוש תשובת ה' - כי הגם שאינו זמן הנקמה אני מהפך הסדר לבני אברהם, כשם שהפך אברהם טבעו הרחמן ומה גם על בנו ידידו, ואעשה כן גם אני שהפך הזמן לאשר יחפוץ, ויש בזה הנאה לישראל, שיעמוד זכות העת. גם יעשה ה' דברו הטוב בכבודו ובעצמו, כמו שעשה אברהם וחבש חמורו בעצמו, והוא אומרו **וישקף ה'**:

שרו של ים לא ידע טעם הבקיעה

נָמָה אֶת יְדֵךְ עַל הַיָּם וַיִּשְׁבּוּ הַיָּמִים עַל מִצְרַיִם וְגו' (יה, כז). צריך לדעת לאיזה ענין הוצרך לנטות ידו על השבת הים, הלא הם מעצמם לא יתמידו לעשות כן, ובגמור עליית ישראל שהוא גם כן גמור ירידת אחרון של המצריים (שמו"ר כז ט) מעצמו ישוב הים. ואולי כי מהטעם עצמו שנשאר חלוק גם במקומות שעברו בו כבר ישראל והיו המצריים באים שמה, חשב הים כי מה אלו אף אלו, וה' גזר כן כדי שיכנסו כולן יחד לתוך הים, וטעם זה לא נודע לים ולא הרבה אחר רבו, לזה צוה ה' למשה לרמוז לים כי כלתה שליחותו וילך כמנהגו:

הים תש כחו מההשתנות שעברה עליו

נָמָה אֶת יְדֵךְ עַל הַיָּם וְגו'. וַיִּשְׁבּוּ הַיָּם לְפָנֶיךָ בֹּקֶר לְאִיתָנוּ (יה, כז-כח). עוד טעם הנטיה, לפי שזולת זה, הגם שישבו הים ישוב לאט לאט, לצד היותו תש כח מההשתנות שעברה עליו, ובזה יוכלו להמלט, לזה צוה ה' למשה להעיר לים בנטיית ידו לשוב לתקפו הראשון תיכף ומיד, וכן הוא אומר **וישב וגו' לאיתנו:**

לשלוח עמהם חיל מצרים ורכבו ופרסיו עד עבוד אלהיהם במדבר וישבו למצרים:

העבודה עליהם, ולזה תיכף ומיד הכינו עצמם לרדוף. והנה לפי מה שפירשתי אין הרדיפה אלא על העם, ואמר הכתוב (פס' ח) כי ה' חזק לבו של פרעה ויִרְדֹּף גם אַחֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, ולא לעם בלבד:

פרעה חשב שה' הוציאם אלא לשענה ובנ"י ברחו לעולם מדעתם

עוֹד נראה על פי מה שפירשתי בפרשת בא (לעיל י ז), כי טעם שהקשו ערפס פרעה ועבדיו, הוא לחושדם כי דברי ה' בדרך זה הם דרך ערמה, וזה יגיד כי לא יוכל עשות כל חפצו חס ושלום. והנה ציוס הכות ה' אותם מכת זכורות וימדדם פגרים מתים, רעשו ורעדו, והאדיקו הדברים כי אלהי ישראל כל יכול להחריב עולם, ומכל שכן מצרים, ולפי סדר זה יתחייבו לומר כי מה שאמר ה' (לעיל ג יח) דָּרָךְ שְׁלֶשֶׁת יָמִים, אין ערמה חס ושלום אלא אמת יהגה, והוכחת פרעה ממה שהולכים כולם יחד אינה הוכחה, כטעם האמור בדברי משה (לעיל י ט) פִּי חָג יִי וְלָנוּ וְגו', וזה היה להם למשען שהשאלו ממונם לישראל והונס, כי נתחזק בלבם כי שוב ישובו ישראל מצרים, גם לא חששו כי עשה ה' הדבר בדרך זה כדי שישאלו, ללד שהכירו שהיה ה' יכול להכריחם גם על זה לתת כל ממונם, ומה גם לדבריהם ז"ל (שמו"ר יד ג) שגילו מלפניהם צימי חושך מצרים, וידעו מצרים בזה, ואם כן מטעם זה היה להם ליטול הכל באין רוחה:

ובאשר הגיד המגיד לפרעה, אמר אליו כי ברח העם, פירוש לפי מה שעלה במסקנתם כפי ההוכחות כי מה' לא היה הדבר בהחלט הליכות עולם, אם כן מה שלא ראו ישראל לחזור כי ראו לצרור ממלכתי וללכת הליכה מוחלטת, ולא מן ה' הוא הדבר, לזה **ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם,** פירוש לא ללד המוציא, כי המוציא עדיין בחזקתו כי לא הוציא אלא לשעה, אלא למה שנוגע לעם למה לא חששו להם שיצרכו. והוא אומרם **מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעברנו,** פירוש הגם שהיה לנו לשלוחם לגזירת אלהיהם, אף על פי כן לא היינו שולחים אותם בדרך זה שיוכלו לצרור מעברנו, כי היו יכולין

שרו של מצרים הלך לפני המחנה כדי לקרוב את לבם לשמים

ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד ויִצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל יְיָ: ויאמרו אל מֹשֶׁה הַמִּבְלִי אֵינִי קָבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוֹת בַּמִּדְבָּר מִה זֹאת עָשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם: (יה, יח-יט)

שלא בכח גדול שֶׁסָּר מֵאוֹת רָכָב וְגו' (פס' ז), אשר אפשר כי לא חשבו מקודם שהיו להם כל כך חוזק, אף על פי כן כבר הצטיחם ה' כי הוא המחזק לבו להכבד בו, והם סיינו בדבר:

אבן יתבאר על פי דבריהם ז"ל (שמו"ר כא ה) שאמרו וזה לשונם: 'ומצרים נופע אחריהם זה שר של מצרים, מצרים שמו' עכ"ל, והנה המלאך הלך בא עמהם, כי כן הוא הנהוג שהשר יעזור לאומתו ויפול בפליטה, ולא ולמד ממעשה אלכסנדרוס מוקדון (יומא טז). שהיה נדמה לו שרו במלחמות, והנה מן הסתם כי השר יהיה עומד לימין המלך, לא לפני העם. והנה מסדר הרגיל במלחמות שהמלך ציניהם, שהעם יקדמו קודם למלך והמלך לבסוף מהעם, וכאן הודיע הכתוב הדבר שממנו באה ההרגשה לישראל לירא ולפחד, הגם שקדם להם מה שקדם מהידיעה,

ופרעה הקריב וגו' והנה מצרים וגו'. צריך לדעת למה הוצרך לומר זה, ולא הספיק מה שקדם לומר (פס' ט) **וישיגו אותם וגו'**, ואמר עוד והנה מצרים נופע וגו'. גם למה התחיל הסיבה בפרעה וגמר אומר במצרים דכתיב והנה מצרים, שהיה לו לומר והנה פרעה וגו'. עוד צריך להקדק אמרו **נופע** לשון יחיד וגו' על מצרים שהם רבים. ולהבין הכתוב יס להעיר הערה גדולה בדברי בני ישראל אל משה **המבלי אין קברים וגו' מה זאת עשית לנו וגו'**, כנשמע שהדבר להם חדש, ואין זה אמת, כי כבר הודיעם ה' כי יחזק לבו לרדוף להכבד בו, והעירם בזה במעשה אשר כוה להם עשות שֶׁצָבָו וַיִּחַנוּ וגו' (פס' טז) כדי שיטעה לרדוף אחריהם, ויִצְעֲקוּ כֵן (פס' ז), הרי הכינו עצמם להטעותו לרדוף אחריהם, אם כן מניין נכנס להם הפחד, לו יהיה שראו

ואמר ופרעה הקריב, פירוש לא עשה סדר הרגיל להקדים העם, אלא הקריב עצמו קודם לעם, וישא בני ישראל את עיניהם והנה מצרים, פירוש שר של מצרים כנזכר, פירוש ללד שפרעה הקריב והשר היה לפניו עומד, זה היה סיבה לראות ישראל השר ששמו מצרים נוסע וגו', והם לא יוכלו דעת סיבת השר שאינו אלא לעמוד לפני מלך כנהוג, כי אין מנהג המלך להקדים למחנה, והם ראו השר נוסע אחריהם פירוש קודם המחנה, לזה רעשו, כי חשבו כי שרי מעלה באו לערוך עמם מלחמה, והגם שקדם להם מה שקדם, לא הספיק להם כשראו מלאכים באו להלחם עמם, כי הוא אות כי ה' חזר ממחשבתו הטובה, כי זולת זה לא היה מסכים על מלאכו ללד כנגד, ולזה צעקו וגו'. ואילו לא היה פרעה מקדים, או אם היה סדר הרגיל שיקדים

המלך, הם היו תולים הדבר כי לא למלחמה בא אלא לעמוד לפני המלך כחוק שרי מעלה עם כל מלכים אשר הם ממונים עליהם, ולא היו מפחדים, וזה נתייב הענין ויישוב הכתובים: וטעם שלא מנע ה' המלאך מלד, לשני טעמים, האחד כדי להורגו לפניו, כאומרו (פס' ב') ויבא ישראל את מצרים מת על שפת הים, ואמרו ז"ל (זהר ח"ב ע"ב) שיכוין על השר ששמו מצרים. וטעם שני אלהים חשבה לטובה, כדי שיפחדו ויחזרו בתשובה שלימה ויחזרו לבס לשמים, כדי שצדאמעות זה יעשה ה' להם הנס העצום של קריעת ים סוף, ודבר זה לא הובטחו בו קודם. ותמצא שדרשו ז"ל (שמו"ר כא ה') בתיבת הקריב ולא אמר קרב, יראה שהקריב לבן של ישראל לאציהם שבשמים, וכן היה דכתיב ויצעקו בני ישראל אל ה':

בכ התפלה

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם אֵל תִּירָאוּ הִתִּיצְבוּ וִירָאוּ אֶת יְשׁוּעַת יְיָ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רָאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסִּיפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם: יי' יִלְחֶם לָכֶם וְאַתֶּם תִּחְרִישׁוּ: (יד, יג-יד)

התיצבו ויראו. אולי שנתכוון לומר להם שיתיצבו בתפלה, כמות שהיו עומדים ולועקים אל ה', כאמור בסמוך ויצעקו וגו' אל ה', וכן הוא אומר (פ"א ח טו) אֲנִי הָאֵשׁ הַנִּלְכָּת עִמָּכָה וגו' (יד) ה' ילחם לכם. פירוש, ללד שהפחד שפנל אליהם הוא מהשר, וכמו שפירשנו בפסוק (י) ופרעה הקריב, לזה אמר להם בשלמא אם היו הם הלוחמים ישערו כי עצום הוא מהם, מה שאין כן ללד שה' הוא הלוחם אין לחוש ללכך כיוצא בו: עוד יראה לומר, שאפילו מדת הרחמים תהפך לדין על המצריים להלחם עמם, ודקדק לומר לכם, כיון שצערך ישראל יחשב הדבר רחמים. עוד יראה ילחם לכם, כי לא לעזרה ללד יהיה להם במלחמה, אלא הוא יערוך כל המלחמה:

ואמרו ואתם תחרישו, יתבאר על דרך אומרים ז"ל (אזכ"ר פתיחתא ב') ארבעה דמיקים מה ששאל זה לא שאל זה, וחלוקה המעולה שבכולן הוא מה ששאל חזקיה, שאמר אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ולא להתפלל, אלא אני יסן על מטתי ואתה עושה, וכן עשה ה' דכתיב (מ"ב יט לה) צִלְּלָה הַהוּא וַיֵּצֵא מִלְּאָהּ ה' וגו', והיא המדריגה שאמר משה ואתם תחרישו, פירוש אפילו בתפלה, אם אין בכך כח כמאמר חזקיה, תחרישו, והוא ילחם לכם. ולפי מה שפירשנו בפסוק התיצבו, שאמר להם יעמדו בתפלה, יראה על זה הדרך, ואתם תחרישו למדת הדין, פירוש תרבו בתפלה להשמיע במרום קולכם, להחריש למדת הדין עליכם:

בזכות האמונה והבטחון מתגבר מדת הרחמים

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה מֶה תַּצַּעַק אֵלַי דְּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיפֹעוּ: וְאַתָּה הָרֵם אֶת מַטְּךָ וְנִטָּה אֶת יָדְךָ עַל הָיָם וּבִקְעוּהוּ וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיּוֹם הַהוּא: (יד, טו-טז)

מה תצעק אלי. קשה, ולמול מי יצעק אם לא לה' אלהיו, ובפרט בעת כרה דכתיב (וינה ז ג) קָרָאתִי מִצְרָה לִי, מִן הַיָּמֹר קָרָאתִי יָהּ (תהלים קיח ה), ואם ללד שהרבה להתפלל, הלא כל עוד שלא נענה מהעונה בלד לו לא ירף מתפלה. עוד רואני כי נתקבלה תפלתו ואמר לו ה' הרם את מטך וגו', אם כן קבלות זה שאמר מה תצעק אלי למה. עוד קשה אומרו דבר אל בני ישראל ויפועו, להיכן יסעו אם רודף מאחור והים לפניו. ואם הכוונה אחר שצקע הים, אם כן היה לו לומר הרם את מטך וגו' ואחר כך יאמר דבר אל בני ישראל וגו':

קטרגה עליהם מדת הדין, והן אמת כי חפץ ה' ללדק ישראל, אבל אין כח ברחמים ללד מעשיהם כנזכר, אשר על כן אמר למשה תשובה נכחת מה תצעק אלי, פירוש כי אין הדבר תלוי בידי הגם שאני חפץ עשות נס, כיון שהם אינם ראוים מדת הדין מונעת, ואין כח ברחמים כנגד מדת הדין המונעת. ואמר אליו דבר אל בני ישראל, פירוש זאת העלה היעולה להגביר ללד החסד והרחמים, דבר אל בני ישראל ויתעלמו באמונה בכל לבם ויפועו אל הים קודם שיחלק, על סמך הבטחון כי אני אעשה להם נס, וצדאמעות זה התגבר הרחמים. ואתה הרם את מטך, פירוש צדאמעות מעשה הטוב נעשה להם הנס וצקע הים, כי גדול הבטחון והאמונה הלז להכריעם לטובה. ותמצא שכן היה, ולדיק הראשון הוא נחשון בן עמינדב, ונכנס עד גרונו ולא נצקע הים עד שאמר כי באו מים עד נפש (תהלים סט ב), כמאמר ז"ל (פסוק לז), וזה נתייב הכתובים על נכון:

פניני וחידושי אור החיים הק'

כל הנבראים עושים רצון קונם בוריות

וּמַצְרִים נְסִים לְקִרְאָתוֹ וְגו' (יה, כז). **פירוש** שהגם שהיו נסים ממנו כשראוהו ששב לאיתנו, אף על פי כן **לקראתו**, פירוש היה הים בא להם למול מקום שנסים שמה, ולכל מקום שהיו נסים היו מוצאים עצמן שהולכים לקראתו, על דרך אומרים ז"ל (במדכ"ד יח ג) בבליעת קרח ועדתו, שהיה פה הארץ רץ אחריהם למקום שיעמדו שמה, כי כל הנבראים עושים רצון קונם בזריזות וזהירות גדולה. ושיעור הכתוב, כי נתגבר הים **לאיתנו**, פירוש לתקופו, ונעשה כנזכר:

ניסים הגדולים באים להכחיש טענות השוטים

הִלְכוּ בִּיבֶשֶׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם לָהֶם חֲמָה (יה, כט). **וצא** ולמד ממה שטעו מהמשוגעים ואמרו כי משה היה יודע שעות שבו יתמעט הים וכו', והעביר ישראל באותו עת, והמצרים לא ידעו ונטבעו (אכן עורא פס' כז). ומופת זה יסיר שגגון דעת זו, כי **הלכו ביבשה והמים חומה**, שני סימנים אלו יעקרו הכחשת הנס, והראים ה' לנטבעים:

פרעה נתגאה על גבוהים

כִּי נָאֵה נָאֵה וְגו' (טו, א). **אין** לשבח תחלה אלא על מפלתן של רשעים, על דרך אומרו (משלי יא י) 'ובאבוד רשעים רנה'. ופירוש אומרו **נאה נאה** יכוין על פרעה, שנתגאה גאות ששמה **גאות**, כי דרך הגאים יתגאו על כיוצא בהם - אדם על אדם כיוצא בו, וגאותו של זה אינה חשובה גאות - כי הוא מתגאה על השפל, אבל פרעה **נאה נאה**, פירוש גאות שנקראת כפי האמת גאות גאה, כי לא החשיב מאמר עליון ואמר **מי ה'** (לעיל ה ז). או ירצה **נאה נאה**, שהיתה גאותו כפולה:

סדר התפלה - קודם אלו קינו ואח"כ א' אבותינו

וְהָ אֱלֹהֵי וְאֶנְהוּ אֱלֹהֵי אֲבֵי וְגו' (טו, ז). **הנה** סדר העומדים לפני ה' לשורר ולשבח ולהתפלל, הוא להתחיל בדברים המושכלים מה' אליו, ואחר כך במושכל מה' לאבותיו, וכמו שמצינו שתקנו אנשי כנסת הגדולה באבות, **אלהינו** ואחר כך **אלהי אבותינו**. ... ולזה גמרו אומר **זה אלי**, ואחר כך אמרו **אלהי אבי**, והוא כסדר עצמו של כנסת הגדולה שקבעו לומר **אלהינו ואלהי אבותינו**:

נקמה בגוים משפיע יראה

יְמִינֶךָ יְיָ נֶאֱדָרִי בְּכַח יְמִינֶךָ יְיָ תִרְעֵץ אוֹיְבִי: תַּפֵּל עָלֵיהֶם אֵימָתָה וְפָחַד (טו, ו). **או** ידרוש מסופו לראשו, אימתי **ימין ה'** **נאדרי בכח**, כשימין ה' **תרעץ אויב**, אז **תפול אימתה ופחד** על כל הנבראים, מפני שמך האדיר:

ונראה לי לומר, כי רשם ה' לומר להם טעם תגבורת הדין עליהם, ללד שהם המעיטו בלכס האמונה ואמרו (פס' יב) הֲלֹא וְגו' טוֹב לָנוּ עֲבַד אֶת מַלְאִכִּים, לזה כוה ה' לעשות כנגד עון זה הלדקת האמונה בכל תוקף. גם בזה רמזם לדעת הסובב תגבורת הדין מהדש:

כל מעשה בראשית כפופים לתורה ועמליה

וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיֵּשֶׁב הַיָּם לַפְּנוֹת בִּקְרֹן לְאִיתָנוּ וּמַצְרִים נְסִים לְקִרְאָתוֹ וַיִּנְעַר יְיָ אֶת מַצְרִים בְּתוֹךְ הַיָּם: (יה, כז)

לאיתנו. רבותינו ז"ל אמרו (שמו"ר כא ו) לתנאו הראשון. וקשה לי לדבריהם אין זה מקום התנאי, אלא בשעת החלוקה שם יזכיר תנאי זה. ואולי כי יודיע הכתוב כי אחר ששכ אז ידע שהוא תנאי שהתנה עמו ה' ולא גזירת כליונו או הגעת לביונו להבטל מהעולם, והגם כי התנאי היה ידוע לו, אולי שלראות הפלאת הדבר שנתבצש ונעשו המים יבשה וגם המים העומדים נעשו חומות אבנים ואמרו כי בא עד קינו גם כן, וכשחזר ידע כי אין זה אלא תנאי ראשון לבד:

יצריך לדעת אופן התנאי, אם היה ליוצאי מצרים אם כן למה נרעש בפעם הזאת, כמאמרים ז"ל (שמו"ר כא ו) שהתרים כנגד משה ואמר לו אין אני נקרע מפניך, שאני נבראתי ביום שלשי ואתה נבראת ביום ששי וכו', עד שנטה ה' ימינו לימין משה דכתיב (ישעי' סג יב) מוֹלִיד לַיְמִין מִשָּׁה. ועוד רואני כי ליחידי סגולה היה נקרע בעל כרחו, כמעשה הוצא בחולין (א) ברבי פינחס בן יאיר וכו' ורבי פנחס בן יאיר הוא קאזיל לפדיון שבויין, פגע ביה בגינאי נהרא, אמר ליה גינאי חלוק לי מימך ובעבור כך, אמר ליה אתה הולך לעשות רצון קונך ואני הולך לעשות רצון קוני, אתה ספק עושה ספק אי אתה עושה אני ודאי עושה, אמר ליה אם אי אתה חולק גוזרני עליך שלא יעברו כך מים לעולם, חלק ליה. הוא ההוא גברא דהוא דלרי חיטי לפיסחא, אמר ליה חלוק ליה נמי להאי דממטה עסיק, חלק ליה. הוא ההוא טייעא דלווה דהדייהא, אמר ליה חלוק ליה נמי להאי דלא לימא כך עושים לבני לוי, חלק ליה. אמר רב יוסף כמה נפיש גברא ממשה ושתין רבוון, דאילו התם חד זימנא והכא תלתא זימנין וכו'. ואם לא התנה עמו אלא ליוצאי מצרים לבד, מה כוחו של רבי פנחס בן יאיר עליו השלום להתגבר על מעשה בראשית:

אבן תנאי זה הוא בכלל התנאים שהתנה ה' על כל מעשה בראשית, להיות כפופים לתורה ועמליה, ולעשות כל אשר יגזרו עליהם, וממשלתם עליהם כממשלת הצורא ברוך הוא, ולזה תמא כמו כן בשמים ובארץ ובכוכבים ובשמש וירח, שלטון עליהם הצדיקים יחידים, ואין צריך לומר מרובים, כאשר חקק ה' להם בעת הבריאה. והוא סוד אומרו (ישעי' מג א) בִּרְאָה יַעֲקֹב וְגו' ואמרו ז"ל (ויק"ר לו ז) 'שאמר הקדוש ברוך הוא לעולמו מי בראד מי ירד, ישראל, והכל בכח התורה, ולא ולמד מה שכתבתי בפסוק בראשית (א א א) אופן ה). והנה ביציאת ישראל ממצרים עדיין לא קבלו התורה, ואין גזירתו על הנבראים גזירה, ולזה לא

הסכים הים ליחלק להם, וטען למשה אתה נבראת בששי ואני בשליש, זה רמז כי אינו בן תורה. שאם היה בן תורה הנה הוא קודם לו, כי התורה קדמה לעולם כולו (פסחים נד), ולזה נתחכם ה' והוליד ימינו לימין משה, פירוש הראהו כי הוא בן תורה המתיחס לה ימין דכתיב (דברים לג ז) מִיְמִינוּ וְאֶשׁ דָּת לָמוֹ, וכשראהו תיכף ומיד נקרע כתנאי הראשון, ולזה כל לדיק ולדיק שיעמוד אחר קבלת התורה, יביא בידו שטר חוב אחד לכופו ליחלק לפניו, ותמא ששלא ראה ליחלק לרבי פנחס בן יאיר ולהמתלה עמו ראה לקונסו, ופחד הים ממנו:

כיון שהגיעו ליראת הרוממות זכו לומר שירה ברוה"ק

וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בְּמִצְרַיִם וַיֵּרָאֻהוּ הָעָם אֶת יְיָ וַיֹּאמְרֵנוּ בְּיָי וּבְמִשָּׁה עַבְדּוֹ: אֹז יִשְׂרָאֵל מִשָּׁה וּבְיָי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיְי וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְגו': (יד, לא – טו א)

והדבר מובן כי אז שוררו. אכן יכוין הכתוב להודיענו הכנת המושג, כי כשנכנסה בלבם יראת הרוממות והאמונה השלימה, אז זכו לומר שירה ברוח הקודש:

ואומרו ישיר לשון עתיד, ללד שאמר אז, חש הכתוב שיטעה אדם ויאמר כי אז מיעט, שאין שירה זו יכולה ליאמר זולת אז, תלמוד לומר ישיר, שישנה לשירה זו גם לעתיד, וכל הבא לשיר שירה זו לפני ה' יש לאל ידו. או ירמוז למאה, שמאה לאומרה תמיד, וקבעה בתפלת שחרית בכל יום:

וייראו העם את ה'. פירוש יראת הרוממות, אבל יראת העונש מן הסתם היתה להם קודם במצרים. ולפי מה שהוכחנו בפסוק זאת חקת הפסח (לעיל יד מג) כי לא קבלו עליהם מלכת המלך, אם כן אפילו יראת העונש לא היתה להם עד שראו היד הגדולה וייראו וגו', ועל כל פנים ביראת הרוממות הכתוב מדבר, מאומרו וירא ישראל את היד הגדולה וייראו וגו'. ואומרו ויאמינו כי זה תשלום האמונה בהם: אז ישיר. לא היה צריך לומר אז, אלא וישר משה וגו',

ג' ניסים שנעשו בקריעת ים סוף

וּבְרוּחַ אֲפִיף נַעֲרָמוּ מַיִם נִצְבּוּ בָמוֹ נֵד נִזְלִים קָפְאוּ תַּחֲמוֹת בָּלֵב יָם: (טו, ח)

כדי שלא יטרכו לרדת לעמקי הים, חלק שלא נחלק נקפא ונעשה כיבשה, וכנגד זה אמר קפאו וגו'. וכבר כתבתי כי ההקפאה קדמה לבקוע, והוא אומרו קפאו תחומות בלב ים, קודם שנקרע קפא לבו, ונשאר מלבו ומעלה מים שלא קפאו ונבקעו. וטעם אומרו תחומות לשון רבים, לדבריהם ז"ל (שמו"ר כד א) שאמרו שהים נקרע ל"ב קרעים, וכל מקום ומקום שנקרע קפא שם התהום, וכנגד כולם אמר תחומות:

נערמו וגו' נצבו וגו' קפאו וגו'. פירוש כנגד שלש מלאכות שעשה ה' בים. הא', שנקעו ונתקצו כולם יחד, ולא נשארו מפוזרים במקום הפנוי, אלא נעשו כולן ערימה אחת לעשות מדרך רגלי ישראל. ב', המימות שהיו מתקצצים וצאים ושופכים בים מהלדדן, היו נצבים במקום שנערמו הראשונים, והוא אומרו נצבו במו נד נזלים, פירוש אותם שנוזלים וצאים, נצבו כמו נד. ג', לפי מה שהעלינו (לעיל יד כא) כי לא נחלק כל הים

ג' נקמות כנגד ג' מחשבות רשע

אָמַר אוֹיֵב אֶרְדָּף אֲשִׁיג אַחֲלָק שְׁלָל תַּמְלָאמוּ נַפְשִׁי אָרִיק חֲרָבִי תוֹרִישְׁמוֹ יָדִי: נִשְׁפָּת בְּרוּחַךְ פִּסְמוֹ יָם צִלְלוּ בַּעֲזָפָתָ בְּמַיִם אֲדִירִים: (טו, ט-י)

נשפת ברוחך וגו'. שלש פורעניות כנגד שלש מחשבות. כנגד מה שאמר אחלק שלל – בפסו ים בזה, הגם שימלטנו סוס ויפוט בים, הגה שללו אצל. וכנגד העינוי שחש על היהודים כרמוז באומרו תמלאמו נפשי, גם מה שחש להריק חרביו – אמר צללו וגו' פירוש מתו, ולא מתו חכך ומיד, אלא צללו בעזפאת במים אדירים, ואמרו ז"ל (תנחומא יג) שהיו המים מעלים אותם עד לשמים ומורידים אותם עד התהום והיו מתים באריכות זמן, והוא אומרו בעזפאת במים אדירים, יכוין לשני דברים, האחד הוא השקיעות והוא אומרו צללו בעזפאת, והשני הוא מניעתם מלמות חכך ומיד והוא אומרו במים אדירים, והם יעלו ממעל וימנעו ממות חכך ומיד, שיר ושבת לאלהים על נסיו ומופתיו:

אחלק שלל. הגה הרשע חשז עשות שלשה דברים. א', שזה ככולו, והוא לשלול כל שללם, והוא אומרו אחלק שלל. ב', שיקח אותם לעבדים כבדראשונה, והוא אומרו תמלאמו נפשי, פירוש תתמלא נפשי מהם כשאחזור לכבוש אותם לעבדים. גם רמז שיוסיף לעשות בהם חפזו בעינוי יותר ממה שעבר. ג', להרוג משה ואהרן וזקניהם וגדוליהם, והוא אומרו אריק חרביו וגו'. ואומרו תורישמו ידי, יראה על דרך אומרים ז"ל (שמו"ר א לא) בפסוק (לעיל כ טו) וַיִּצְקֶשׁ לְהַרְגֵּהוּ אֶת מֹשֶׁה שִׁבְקָה לְהוֹרִגּוֹ צְסִיף וְלֹא שְׁלָטָה בּוֹ וכו', והוא שאמר משה (להלן יח ז) וַיִּצְלַנִי מִקֶּרֶב פִּרְעֹה. לזה אמר אויב תורישמו ידי, כי תשיג ידו מה שלא השיג מקודם:

לעת"ל ינקום ה' בכל האומות, ואז יוכר מלכותו בכל הארץ

תַּפְּלָ עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וְפַחַד בְּגִדְלָ זְרוּעָךְ יִדְּמוּ פָאָבָן עַד יַעֲבֹר עֲמָךְ יְיָ עַד יַעֲבֹר עִם זֶה קִנְיָתָ: תַּבְּאֲמוּ וְתַטְעֲמוּ בַּחֵר נַחֲלָתְךָ מִבּוֹן לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלָּתָ יְיָ מִקְדָּשׁ אֲדָנִי בּוֹנֵנוּ יִדְּיָה: יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: (טו, טז-יז)

אחת והוא אומרו בי בא פופ פרעה וגו', כי לא יוקח מזה הכחשת כל האלהות אשר אומות אותם יעבדו, ולזה אין מלכותו נפקת לעולם, מה שאין כן לעתיד לבא כי יעשה ה' משפט בכל הגוים, אז יהיה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ (זכרי' יד ט), והוא אומרו ה' ימלוך:

תפול וגו' עד וגו'. פסוק זה ושללחריו ידבר כל אחד על שתי הכנסות לארץ, אחת בימי משה ואחת בימי המשיח, ולזה אמר העניינים כפולים: ה' ימלוך וגו'. טעם שלא אמרו ה' מלך, אמרו הם עכמס הטעם, בי בא וגו', פירוש ללד שלא נעשה המשפט אלא באומה

פניני וחידידיו אור החיים הק'

טבע הים לפלוט בני אדם

תְּבַלְעֵמוּ אֶרֶץ: (טו, יג). **עוד** קשה, הלא עינינו רואות כי אין הים סובל בתוכו אדם ובהמה, אלא פולטן ליבשה, שזכורני פעמים שטבעו בני ארם בים והשליכן ליבשה, מהם ביום ההוא מהם אחר יום או יומים, ולדבריהם ז"ל (פסחים קיח:). הים חפץ שיהיו עומדים אצלו: וועי' בפנים מה שחירץ על זה.

יש להתפלל ולבקש אך לא להתלונן

וַיִּלְנוּ הָעָם וְגו' **לֵאמֹר מַה נַּשְׁתָּה:** (טו, כד). **יספר** הכתוב בגנותם כי באו בריב, ואין הכתוב מקפיד אלא על תלונותם, אבל על פרט אומרים **מה נשתה**, לא יקפיד ה' אם היו אומרים כדרך שואל חסרונו:

ללמוד בחשק גדול

אם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע וְגו' (טו, כו). **וכפל** השמיעה לטעם הנזכר, גם לרמוז להם שיהיה עסק התורה בחשק גדול, שהגם שעודנו לומד יתאוה ללמוד עוד, וזה יגיד שאינו שבע וקץ בלימודו:

אף בשעת חרון אף, מפליא ה' לחסידיו

כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בַּמִּצְרִים וְגו' (טו, כו). **ולכו** וראו מעשה מצרים, שהגם שהביא ה' כמה מחלות, היה ה' מגביל למכה לבל תגע בהם, הא למדת שאפילו בשעת חרון אף, יפליא ה' להם חסדו ויצילו ה':

ה' מוצפה שיפנו ויתפללו אליו

וַיְהִי כִּדְבַר אֱהֲרֹן וְגו' וַהֲנִיחָהּ כְּבוֹד יְיָ וְגו' (טו, יז). **פירוש** שהיה ה' כיושב ומצפה שיפנו אליו, ותכף לדברו **נראה כבוד ה' בענן:**

כל ששה ימים ניוונים מיום השבת קודש

כִּי שֶׁבֶת הַיּוֹם לַיְיָ הַיּוֹם לֹא תַמְצִאוּהוּ בַשָּׂדֶה: (טו, כח). **עוד** נתכוין באומרו **כי שבת**, טעם למה שלאחריה, על זה הדרך. ולטעם שהיום **שבת, לא תמצאוהו בשדה**, דקדק לומר **בשדה**, לרמוז מאמר רשב"י שאמר בזוהר (ח"צ פה). כי ביום שבת ירד המזון של כל ששת ימים למעלה, ומאותו מזון יורד דבר יום ביומו. והוא אומרו **לא תמצאוהו בשדה**, אבל למעלה בו ימצא אדרבה מזון לכל ששת ימים:

חוסר אמונה בתורת משה, הוא כעובר על התורה

עַד אֲנִי מֵאַנְתֶּם לְשֹׁמֵר מִצְוֹתַי וְתוֹרָתִי: (טו, כח). **ושנית**, שלא האמינו במאמר ה' כי ביום שבת לא יהיה בו, **ויצאו** וּגו', ואין לך עובר על תורה כזה שאינו מאמין בתורת משה עבדו:

כשיש רפיון התורה יש חוסר במים

וַיַּחֲנוּ בְּרִפְדִּים וְאֵין מַיִם לַשִּׁתִּת הָעָם: (יז, א). **לדבריהם** ז"ל (פסלדנין קו). אין **רפידים** אלא רפיון ידיים מן התורה, יכוין הכתוב לומר, כשרפו ידיהם מן התורה שנמשלה למים (יטע' נה א), לזה גם ה' מנע מהם המים, מדה כנגד מדה:

המטה מוכיח דעות הכופרים, ומראה פלאות ה'

וּמִטֶּה אֲשֶׁר הִבִּיתָ בּוֹ וְגו' (יז, ה). **וזה** יהיה לנס עצום, כי זה אשר הבאיש המים הנמצאים ועשאים דם, יפעול בכח עליון פעולה נגדיית, שימציא מים לשותות העם. ויש בזה הכחשות מופלאות מנגדות למתחכמים להכחיש כי הם פלאות אלהי ישראל, במטה זה תבקע קרקפתו החושבת זרות:

או יראה טעם אומרו **ימלוד** ולא מלך, כי בא סום פרעה וגו', פירוש כולם היו צטייעה כסום אחד, והכוונה בזה, כי לא נמלט מהם עד אחד, כשם שטיבע אדם אחד יטבעו כולם. והן אמת אם היה מגיד לעולם הפלגת ועולם הנס, להכיר העולם גדולת תגבורת פאר נחון והוד יסוד אמונתו, אשר כל שומעיו יתלהבו ויאמרו **הבו יקר כי הוא זה אדונינו מלכנו, ומעשה יהיה ה' למלך**, אלא שלא הלכו ציבקה ונמלטו זולת בני ישראל, והוא אומרו **ובני ישראל הלכו וגו'**, ולהם לא ישמעו האומות, כי הם נוגעים בדבר להיותו אלהיהם:

ד' מצוות בלימוד התורה

... שָׁם שָׁם לוֹ חָק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִפְהוּ: וַיֵּאמֶר אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְהִישָׁר בְּעֵינֶיךָ תַעֲשֶׂה וְהִיאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתַי וְשִׁמְרָתָ כָּל חֻקֵּי כָל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בַּמִּצְרִים לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי יְיָ רַפְּאֵהְךָ: (טו, כו)

אם שמוע וגו'. פירוש אם שמוע לחק ומשפט אשר שם כאמור בסמור, תזכו לשמוע בקול ה', פירוש ממנו יתצדק, על דרך אומרו (דברים ז לג). הַשְׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים וְגו', ומצדקם שיזכו למה שזכו אחר כך. וה' נתן להם שבת ודינים קודם (פסלדנין נו): לנסותם, אם ישמעו למצות אלו יאום התורה כולה, והוא אומרו למעלה **ושם נפשו**, פירוש אם יעמוד בקבלת התורה:

ותמצא שכלן רמז הכתוב ארבע מצוות, ללמוד וללמד לשמור ולעשות. כנגד ללמוד אמר **אם שמוע וגו' בקול ה'**, זו תלמוד תורה, וכפל השמיעה לטעם הנזכר, גם לרמוז להם שיהיה עסק התורה בחשק גדול, שהגם שעודנו לומד יתאוה ללמוד עוד, וזה יגיד שאינו שבע וקץ בלימודו. וכנגד ללמד אמר **והישר בעיניו תעשה** על דרך אומרו ז"ל (נדרים לו). מה אני בחנם אף אתה בחנם, ושיעור הדברים הוא על זה הדרך, **והישר בעיניו** יתצדק לעשות הוא עם צרואיו – שנתן להם התורה בחנם – **תעשה** גם כן אתה. וכנגד מצות עשה אמר **והאזנת למצותיו**. וכנגד מצות לא תעשה אמר **ושמרת כל חוקיו**, לשון שמירה האדוקה על לא תעשה:

הצדיקים לא יתליעו ולא יעלו רימה

וְלֹא שְׁמוֹעַי אֶל מִשְׁחָה וַיִּזְתְּרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד בִּקְרַיָּם וַיִּרְם תּוֹלְעִים וַיִּבְאֵשׁ וַיִּקְצַף עֲלֵהֶם מִשְׁחָה: (טז, כ)

ובדרך רמז יראה כי אין תולע גדל אלא מהנצאש. והנה מנינו שתרגס אונקלוס **רַע צִישׁ**, ובחינת הרע ויסודו הוא עבזר פי התורה והמראה, ואדם כי יחטא ירום תולעים, והוא סוד גדילת תולעים מהפירות ואור האדמה אחר חטא האדם. והוא אומרו **וירם תולעים**, הטעם הוא לכד **ויבאש**, שנעשה בו בחינת הרע שהניחוהו הפך מצות התורה, ולזה כשאמר להם משה (פס' כג) הִנֵּיחוּ וְגו' עַד הַבֶּקֶר, אמר הכתוב (פס' כד) וַיִּנְיחוּ אֹתוֹ עַד הַבֶּקֶר פֶּאֶשֶׁר לָהּ מִשָּׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרָמָה לֹא וְהִתָּה צוֹ וְגו', פירוש לא נגע בו בחינת הרע, ובזה וְרָמָה לֹא הִתָּה, וכמו כן הצדיקים אשר לא יטעימו נפשם מבחינת הרע לא יתליעו. ולא ולמד מעשה ר'

אלעזר בר רבי שמעון בן יוחאי ע"ה (ב"מ פד:), כי תולע אחד לכד גדל באזנו, לכד בחינת הרע אשר נגע שם:

מצות השבת נצטוונו מה' עצמו, כדי שתבוא בתוספת רצון ומורא

ויהי ביום השישי לקטו לחם משנה שני העמר לאחד ויבאו כל נשיאי העדה ויגידו למושה: (טו, כב)

הרי סתם הדבר בפניו שאין לו שליחות במראה זו לישראל, והוא שאמר הוא אחר מעשה שלקטו לחם משנה, וזאת לפניו גילה להם הדבר ואמר להם שלא היה אלא בדרך סוד נמסרו לו הדברים ולא לאומרים:

ויש לנו לתת לב כפי זה, מי החיר לו [למשה] לאמר להם כל מלות האמורות בדבריו שלא נאמר לו דבר ולא לאמר. ונראה כי נתחכם משה בחקירת חכם, למה לא רצה ה' שיאמר הדברים לישראל, והשכיל כי טעמו הוא שחפץ ה' לנטוע בהם נטע אמונה והאדקת מלות שבת, שתהיה קבלתה וידעתה ממנו אל עליון, שלא על ידי שליח תחילה, אלא כשיאצו ללקוט ממנהגם שיעור הרגיל ליומו, וימודו וימלאו פי שנים מהרגיל יום יום, יראו ראיה חושית ושכלית כי ה' מצווה להם לכל יטורחו ביום שבת, ומזמין להם מיום ששי לדרך יום שביעי, כדי שבה תהיה מראה זו אצלם מקובלת בחוספת קבלת הראו, ומורא גדול מעבור עליה, ללד שמעלתה גדולה, וכמאמרם ז"ל (תנחומא תשא לג) 'שקול שבת כנגד כל התורה כולה'. וזה לא היה להם תחלה על השבת משה, כדי שלא יכוונו להרבות בלקיטה, וילקטו כמשפט יום יום, ויעשה להם הגם למרא כפלים, אין זה אלא מעשה אלהים אשר ישיחם ויטעם לשמור שבת:

ויגידו למושה וגו'. מכאן משמע שלא הודיעם קודם דבר ה', והקה איך יכבש חס ושלום נבואתו, ולימדונו רבותינו (סנהדרין פט.) דין נביא הכובש נבואתו וכו' חס ושלום. ומה גם בהגדת מראה לקיים ישראל רצון המלך שיש בזה שתי בחינות, כובש נבואה, ועקירת המראה. ואין לומר כי חס ושלום שכח מראה ה', אם כן נחוש לו גם כן ששכח ממה שנאמר ועדיין שכח חס ושלום, ומה גם שלא היה לו לעכב זמן מה לישכח ותכף ומיד היה לו להגיד נבואתו. וגם קושיא לאלהינו למה לא הזכירו כשידעו כי ששכח, באותה שעה ענמה היה לו להזכירו, ולא היה מניחו שכוח עד שבעה ימים שהזכיר מעצמו:

אכן משה רבינו טעמו ונימוקו עמו, ובמתקן לשונו השיב תשובה כראי מולך (ע"פ חז"ל לו יח) באומרו (פס' כג) הוא אשר דבר יי שבתו שבת הקדש וגו', כאן בנועם דבריו השמיט תיבת לאמר, רמז כי לא דבר לו ה' לאמר להם, ואשר על כן הדבר בכל תאמר כמאמרם ז"ל (יומא ז:) וכתבנוהו בפסוק (יח) וידבר וגו' שמעתי וגו', וזה הוא טעמו שלא הודיעם קודם. והעד הנאמן לדברי משה ה' מעידו בנוסח הנבואה כשאמר לו (פס' ה) והיה ביום השישי וגו' תמלא שלא אמר לו ה' שם דבר אל בני ישראל ולא תיבת לאמר,

התפילה היא העיקר הגדול באמונה והשלמת הנפש

ויצמא שם העם למים וילך העם על משה ויאמר למשה זה העליתנו ממצרים להביא אתי ואת בני ואת מקני בצמא: ויצעק משה אל יי לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני: (יז, ג-ז)

ובל זה השכיל והבין משה, וזה לא התפלל אל ה', והיה מפנה לתקות האדון מהם, וכשראה כי גדול הכאב, אמר לפני ה' מה אעשה לעם הזה, פירוש מה אעשה להם להרחיק תלונתם מעלי. ומזה תדע כי הרגיש משה כי אין דבר זה תלוי בתפלה, שאם לא כן היה מתפלל כמו שעשה על הים, ולו יהיה שלא נענה היה מוסיף בתפלה עד שיענהו ה'. וטען עוד לפני ה' עוד מעט וגו', פירוש אם תוסיף לערס עוד מעט, תולדות הדבר שתאז מהם היא וסקלני, ולו יהיה שאחר תוסיף לערס עד שיעקו לפניך בבכי רבה ותאז כוונת ה' לפועל, אבל ביני ביני וילך משה בסקילה, וזו טענה הנשמעת:

וראיתי לתת לב, איך עם ה' הרואים דברים המופלאים והגוראים במארים ועל הים ובמדבר, יטעו בדבר ולא יאמרו אל ה', והלא הם המכירים תועלת העקבה, כי שמע את נאקתם במארים (לעיל ז ד). ואולי כי דעתם היה שאין צורך לתפילה על הדבר כל ש' ישנו בתוכם, כי אחר שהביאם למדבר פשיטא שלא הביאם אלא לספק לורכס, שאם לא כן הלא המה אבירים, ולא יאמרו לתפלה, ואין זה אלא שאין ה' בקרבם, והוא הנסיון שאמרו ה' יש יי בקרבנו וגו':

ויצמא שם וגו'. הנה הענין יוליד התימה, למה יביאם ה' אל הנסיון הגדול הזה למות בצמא, וכפי השכל ישער אדם שדבר זה וכדומה תוליד הכפירה. ועוד תגדל הקושיא על משה, שצמקו שחזרו חלצו בתפלה ובתחנונים, בא בטענה לפני ה' עוד מעט וגו', שיראה כי לא חשש על אמונתו ועל מות בני ישראל בצמא, כי הכחב מעיד כי אמרו למים:

ונראה כי ה' ניסה אותם להדריכם לשאת עיניהם ולהתפלל לפני ה', כי זה עיקר גדול באמונה ובהשלמת הנפש. ותמלא שנתחכם ה' על הדבר ולא נתן להם מן יום לחודש, אלא דבר יום ביומו (לעיל טז ז), ואשר על כן מנע מהם הנס, עד שיתחנונו למול קונם וישמעו צעקתם. ומודיע הכחב כי במקום שיעקו לה', היו מריבין עם משה, וכשתקף עליהם האמאון וילך העם על משה, לזה סדר הכחב סדר המעשה ויצמא וגו' וילך וגו', לומר שלא עשו דבר זולת זה, הא למדת כי לא צעקו לה'. וכן העיד הכחב (פס' ז) על נפתם וגו' ה' יש יי בקרבנו אם אין, הא למדת כי לא היו מזדיקם בהשגחה, והן האדון ברוך הוא היה מכריחם ללעוק אליו, ולהסיר המחשבה הרעה באמצעות תורף האמאון: